

SZYDŁOWIEC

ISBN 83-915695-1-9

Urząd Miejski w Szydłowcu

SZYDŁOWIEC

Urząd Miejski w Szydłowcu

Rynek Wielki 1
26-500 Szydłowiec

www.szydlowiec.pl
e-mail: urząd@szydlowiec.pl

Copyright © by Urząd Miejski w Szydłowcu
Szydłowiec 2002

ISBN 83-915695-1-9

Urząd Miejski w Szydłowcu
Zdjęcia: Wiesław Wismont

Okladka: Ratusz miejski w Szydłowcu
Fotografie: Wiesław Wismont

Layout & DTP:
R. Maciej Zajączkowski

vigen

tel./fax: (012) 665 30 77

Witamy w Szydłowcu

Szydłowiec to miasto o bogatej historii i unikalnych w skali regionu walorach środowiska kulturowego.

Z dawnej świetności miasta, z czasów Szydłowieckich i Radziwiłłów, zachowało się kilka zabytków, które koniecznie trzeba zobaczyć.

Są to: gotycki kościół farny z unikatowymi inskrypcjami, renesansowy ratusz i zamek z Muzeum Ludowych Instrumentów Muzycznych.

Gmina Szydłowiec to doskonałe miejsce na rozrywkę i wypoczynek. Przyrodniczo odpowiada krainie Gór Świętokrzyskich – obszarowi o cennych wartościach przyrodniczych.

W okresie wiosny i lata na dziedzińcu szydłowieckiego zamku odbywa się wiele imprez kulturalnych promujących miasto i gminę.

Strategiczne położenie gminy między Warszawą a Krakowem, funkcjonalna komunikacja, potencjał technicznej infrastruktury oraz wolne tereny, stwarzają szansę rozwoju przemysłu.

Zapraszamy Państwa do odwiedzenia naszej gminy i poznania jej walorów turystycznych oraz możliwości inwestycyjnych.

Welcome to Szydłowiec

Szydłowiec is an old town having a rich history and unique cultural environment values on the whole region level.

From the old glorious times of the Szydłowiecki and Radziwiłł families some historical monuments has been preserved that should not be omitted when seeing sights in Szydłowiec, e. g. the Gothic Parish Church with its unique inscriptions, the Late Renaissance Town Hall in good state of preservation and the Castle with the Museum of Folk Musical Instruments.

The Szydłowiec Commune is an excellent place for entertainment and spending leisure time.

Natural suitable for Świętokrzyskie Mountain region-an area with valuable natural features.

In spring- and summer-time in the Szydłowiec Castle many cultural events aiming in promoting the Town and the Commune take place.

Strategical geographical commune location between Warsaw and Kraków, functional communication, technical infrastructure potential and available industrial areas are the Commune's main assets that may bring about it's industrial development.

We would like to invite you to come and see our Commune and discover both its touristic advantages and its investing perspectives.

Miasto i gmina Szydłowiec położone są w południowej części województwa mazowieckiego, w odległości 29 km od Radomia, a 11 km od Skarżyska-Kamiennej, na ważnym szlaku komunikacyjnym – drodze międzynarodowej E-77 (krajowej nr 7): Gdańsk–Warszawa–Radom–Kraków–Chyżne. Obszar gminy rozciąga się w północnej, brzeżnej strefie makroregionu Wyżyny Kielecko-Sandomierskiej, obejmującej dwa mezoregiony – Garb Gielniowski i Przedgórze Ilżeckie. Południowa część gminy znajduje się na obszarze lasów przysusko-szydłowieckich, związanych z Krainą Gór Świętokrzyskich.

The Szydłowiec Town and Commune is situated in the southern part of the Mazovia Voivodship, 29 kilometres from Radom and 11 kilometres from Skarżysko Kamienna, on the important communication route – No E-77 Gdańsk–Warsaw–Radom–Kraków–Chyżne international road (No 7 domestic road). The Commune area is extend in the northern zone of the Kielecko-Sandomierska Upland macroregion that consists of two mezoregions of Gielniowski Hills and Ilżeckie Highland. The southern part of the commune is situated in the Przysusko-Szydłowieckie forests being part of the Świętokrzyskie Mountains Region.

PRZYNALEŻNOŚĆ ADMINISTRACYJNA

Województwo:	Mazowieckie
Powiat:	Szydłowiec
Gmina:	Szydłowiec
Rejon Energetyczny:	Skarżysko-Kamienna
Nadleśnictwo:	Skarżysko-Kamienna

ADMINISTRATIVE STATUS:

Mazovia Voivodship
Szydłowiec District (Powiat)
Szydłowiec Commune
Skarżysko-Kamienna Grid District
Skarżysko-Kamienna Forest Inspectorate

POWIERZCHNIA OGÓŁEM: 13 815 ha

miasto:	2 193 ha
sołectwa:	11 622 ha

AREA:

The Town:	2,193 ha
The Commune:	11,622 ha

LICZBA MIESZKAŃCÓW: 20 434 osoby

miasto:	12 951
sołectwa:	7 483

INHABITANTS:

The Town:	12,951
The Commune:	7,483

GĘSTOŚĆ ZALUDNIENIA

miasto:	591 osób /km ²
sołectwa:	64 osoby/km ²

DENSITY OF POPULATION:

The Town:	591 people per sq. km
The Commune:	64 people per sq. km

Baszta szydlowieckiego zamku (zdjęcie archiwalne).
Dungeon of Szydłowiec Castle (an archival photo).

Na przełomie XII i XIII wieku Szydłowiec leżał na trasie głównych szlaków handlowych.

W miejscu obecnego zamku istniał prawdopodobnie gród, a po jego południowo-zachodniej stronie – wieś służebna Szydłowiec. Istnienie grodu wiąże się z działalnością **Odrowążów**, właścicieli rozległych dóbr w Małopolsce. W początkach XIII wieku dobra szydlowieckie należały do Dobiesława Odrowąża, a jego potomkowie Mikołaj, Piotr i Jakub władali tymi włościami do czasów Kazimierza Wielkiego. Pierwszymi Odrowążami, którzy przybrali nazwisko Szydłowieckich, byli **Jakub i Sławko**. Założyli oni osadę targową, która otrzymała tę samą nazwę, co leżąca kilkaset metrów od niej wieś Szydłowiec. Równocześnie z lokacją miasta Jakub i Sławko wzniesli drewniany kościół, który erygowali w 1401 r. Bracia nadali osadzie **prawa miejskie** potwierdzone pierwszym dokumentem w 1427 r. W 1470 r. Kazimierz Jagiellończyk nadał miastu na sejmie piotr-

Kościół parafialny na pocztówce z 1912 r.
Parish Church on the postcard from 1912.

On the turn of the 12th century Szydłowiec was situated on the main commercial routes. Instead of the now existing Castle there was a wooden stronghold with a service village belonging to it, to its south-west, named Szydłowiec. The stronghold was property of the **Odrowąż** family which had large landed properties in Małopolska region. Early in the 13th century the Szydłowiec estates belonged to Dobiesław Odrowąż and his progeny Mikołaj, Piotr and Jakub had had it in their possession up to the reign of Kazimierz Wielki (Casimir The Great) king of Poland. **Jakub and Sławko** Odrowąż were first to adopt “Szydłowiecki” (of Szydłowiec) family name. They set up an emporium and named it after the nearby village of Szydłowiec. When establishing the city Jakub and Sławko built a wooden church in 1401. The two brothers gave the settlement **municipal laws** that were confirmed by a relevant document in 1427. In 1407 Kazimierz Jagiellończyk (Casimir the Jagiellonian) king of Poland during a session of the Polish Parliament (the Sejm) held in Piotrków gave the city the Magdeburg Law. Political career of the next members of the Odrowąż family, namely Sanisław (Stanislas, King’s

Ratusz w Szydłowcu, 1935 rok. Town hall in Szydłowiec, 1935.

kowskim prawo magdeburskie. Kariera polityczna kolejnych Odrowążów: Stanisława (marszałek dworu królewskiego) i jego synów Jakuba (podskarbi wielki koronny), Mikołaja (podskarbi wielki koronny), Krzysztofa (kanclerz wielki koronny) spowodowała rozkwit miasta. W drugiej połowie XV wieku **Stanisław** rozpoczął budowę zamku, którą kontynuowali kolejni właściciele Szydłowca. Jakub wznosił mury kościoła. **Mikołaj** wybudował drewniany kościół pod wezwaniem św. Ducha i św. Anny wraz ze szpitalnym przytuliskiem dla starych, kalek, chorych i ubogich. Za sprawą Mikołaja kościół parafialny uzyskał piękną oprawę. Powstała szkoła parafialna, rozbudował się zamek. Miasto uzyskało szereg przywilejów w tym monopol na handel żelazem. Na Mikołaju i Krzysztofie zamykają się dzieje linii męskiej rodu Szydłowieckich.

W wyniku zawartego w 1548 r. małżeństwa córki Krzysztofa Elżbiety z Mikołajem Radziwiłłem „Czarnym” Szydłowiec wraz z dobrami stał się własnością rodu **Radziwiłłów** z siedzibą rodową w Nieświeżu. Radziwiłłowie dbali o rozwój hrabstwa szydłowieckiego, rozbudowali zamek, dokonali zapisów na rzecz kościoła. Pierwsza połowa XVII wieku to jeszcze okres rozkwitu miasta. W 1602 r. na rynku głównym staraniem mieszczan rozpoczęto budowę ratusza ukończoną w 1629 r. Do budowy zaangażowano Włochów: Kaspra i Alberta Fodygów. Gmach ratusza był siedzibą władz miejskich. Za Szydłowieckich i Radziwiłłów Szydłowiec zdobył bardzo duże znaczenie jako ośrodek handlu żelazem, wydobywania i obróbki tutejszego piaskowca, handlu wyrobami miejscowego rzemiosła i płodami rolnymi. Miasto słynęło z trwających tygodniami jarmarków, na które ściągali kupcy ze Śląska, Gdańska, Elbląga i Torunia.

Szydłowiec w połowie XVII wieku był jednym z najludniejszych miast powiatu radomskiego. Do

Chamberlain) and his sons Jakub (Crown’s Great Treasurer), Mikołaj (Crown’s Great Treasurer) and Krzysztof (Christoph, Crown’s Great Treasurer) led to town’s prosperity. In the second half of the 15th century **Stanisław** laid foundations of a castle that was then completed and rebuilt by his successors in Szydłowiec. Jakub erected a brick church.

Mikołaj built a wooden church under the invocation of St. Spirit and St. Anna along with a hospital and shelter for the old, invalid, sick and poor people. Due to Mikołaj the Parish Church was beautifully decorated. A parish school was established and the Castle was extended. The town was given a number of privileges including the iron trade monopoly. It was then that another marketplace called Składowy (“warehouse”) came into existence. On the Krzysztof and Mikołaj is closed history of male Szydłowiecki origin.

As a result of Krzysztof’s daughter Elżbieta’s marriage with Mikołaj Radziwiłł “Czarny” (“the Black”) Szydłowiec along with its land properties was transferred to the **Radziwiłł** family which had its main seat in Nieśwież. The Radziwiłłs took care of Szydłowiec County. They extended the Castle and made endowments in favour of the church. The first half of the 17th century continued to be a period of the town’s prosperity. In 1602 foundations of a town hall was laid and it was completed due to efforts of townspeople in 1629. Two Italian architects Casparo and Alberto Fodiggio were put in charge of building the Town Hall. The Town Hall was seat of the town authorities. **By Szydłowiecki and Radziwiłł Szydłowiec conquered strong magnificent as a trade centre of iron, outputing and treatmentof native sandstone, trading of local manufacturing article and agrarian products. Town was famous for persisting fairs by weeks which were a target for expedition of merchant from Silesia, Gdańsk, Elbląg and Toruń.**

In the mid-17th century Szydłowiec had one of the highest population rates in the Radom district. Up to the first half of of the 17th century a number of Italians and Scotsmen inhabited while Jews were few. Only in the beginning of the 18th century they set up in Szydłowiec their own

połowy XVII wieku mieszkało tu sporo Włochów i Szkotów, natomiast nieliczni jeszcze wówczas byli Żydzi, którzy dopiero w początkach XVIII wieku założyli tu gminę. W końcu XVIII wieku starozakonni stanowili już ponad czwartą część ogółu mieszkańców miasta.

W XVII i XVIII wieku ludność dziesiątkowały szalejące, co kilkanaście lat zarazy i wojny. Skutki ich były znaczne, bowiem spowodowały upadek miasta, które nigdy nie odzyskało takiego znaczenia i dobrobytu, jakim cieszyło się przedtem.

Po III rozbiórze Polski Szydłowiec należał do **zaboru austriackiego**. Powolny proces odbudowy aktywności społeczno-ekonomicznej Szydłowca został zapoczątkowany utworzeniem prefektury powiatu w departamencie radomskim, w okresie Księstwa Warszawskiego. **Powiat szydłowiecki istniał w latach 1809–1866** i obejmował dobra rządowe samsonowskie, suchedniowskie i bodzentyńskie, a więc poważną część Staropolskiego Zagłębia Przemysłowego. Miały tutaj swoją siedzibę gmina, parafia, sąd pokoju, poczta i szkoła elementarna. Odbywały się sejmiki i jarmarki. Nieco później zlokalizowano tutaj siedzibę nadleśnictwa a także dyrekcję obwodu górniczego. W 1802 roku dobra Szydłowieckie przeszły w drodze licytacji w ręce księżnej **Anny Sapieżyny**, która z kolei w 1828 roku odsprzedała dobra Szydłowieckie **skarbowi Królestwa Polskiego**.

Znana jest aktywność Szydłowca w okresie walk o wolność narodową. Spustoszony podczas powstania kościuszkowskiego, później ponosił ciężary kampanii napoleońskiej i powstania listopadowego. W czasie powstania styczniowego atak na Szydłowiec z 22 na 23 stycznia 1863 r. poprowadził

Panorama miasta z końca XIX wieku, *zdjęcie archiwalne*. Town's panorama from the end of 19th century, *an archival photo*.

community. At the end of the 18th century the Jews constituted over a quarter of town's population.

Regularly occurring plagues and wars during the 17th and 18th centuries decimated the town's population. Its effects lasted because those events resulted in final decline of the town that never regained its former position and prosperity.

After the third division of Poland by its neighbours Szydłowiec was **incorporated to Austria**. The slow process of restoration of the social-economic activities in Szydłowiec began with establishing a district prefecture of the Radom province at the period of the Duchy of Warsaw (1807–1815). **The Szydłowiec district existed from 1809 up to 1866** and included Samsonów, Suchedniów and Bodzentyn government estates which constituted considerable part of the Staropolskie ("Old Polish") Industrial Region. Here was the seat of the Szydłowiec commune's authorities and the parish. A peace court, a post-office and an elementary school existed and sessions of the local parliament were held. Local fairs were taking place in Szydłowiec too. Later on forest inspectorate and mining district office were established. In the 1802 Szydłowiec's properties was took over by auction to the **duchess Anna Sapieżyna** who in turn over the Szydłowiec estates to **the Polish Kingdom treasury**.

Szydłowiec's contribution to struggle for Poland's independence is well known. It was devastated during Kościuszko's insurrection and then suffered damages during the Napoleonic wars and the November Uprising of 1830/31 against Russia. During the January Uprising of 1863 against Russia, insurgents' attack on Szydłowiec on 22–23 of January, 1863 was led by the commander-in-chief of the Sandomierz voivodship **Marian Langiewicz**. After that the town was twice involved in military actions in course of the insurrection, namely on May 27, 1863 and on November 8, 1863. The victims of that operations have been buried in the parish cemetery where their grave with a monument still exists. Many of Szydłowiec's townspeople were taken prisoner, with **Father Aleksander Malanowicz** among them. After the fall of the Uprising a series of retribution and repressive measures were taken by Russians and it was

sam **Marian Langiewicz** – naczelnik wojskowy w województwie sandomierskim. Miasto było jeszcze świadkiem działań zbrojnych dwukrotnie, a mianowicie 27 maja i 8 listopada 1863 r. Na cmentarzu parafialnym w Szydłowcu znajduje się mogiła i pomnik, gdzie pochowane są ofiary tych wydarzeń. Wielu mieszczan szydlowieckich z **księdzem Aleksandrem Malanowiczem** na czele dostało się do niewoli. Po represjach carskich dopiero na przełomie XIX i XX wieku nastąpił rozwój przemysłu i wzrost liczby ludności, co spowodowało ekspansję miasta w kierunku wschodnim.

W czasie I wojny światowej najbardziej ucierpiał ratusz odbudowany w 1930 r., a także kościół. Przed wybuchem II wojny światowej miasto liczyło **11 tysięcy** osób, w tym około **7 tysięcy Żydów**. **8 września 1939 r.** miasto zajęli hitlerowcy. W obronie Szydłowca w walkach toczonych przez 36 Dywizję Piechoty, 163 i 165 Pułk Piechoty i 7 Pułk Artylerii Lekkiej poległo 130 żołnierzy. Spoczywają oni w kwateryze wojskowej na cmentarzu parafialnym, a dzień 8 września jest miejskim i gminnym świętem pamięci o tych obrońcach. Okolice Szydłowca były również terenem działań majora **Henryka Dobrzańskiego**. Szydłowianie walczyli także w szeregach 21 i 72 Pułku Piechoty **Armii Krajowej**.

W czasie okupacji miasto zostało zniszczone w 50%. Istniało tu getto otwarte, do którego przesiedlono łącznie 16 tysięcy Żydów. Po likwidacji getta zostali oni poprowadzeni ulicą Kolejową na dworzec PKP i wywiezieni do obozów koncentracyjnych, m.in. do Treblinki.

Miasto wyzwoliły w wyniku ofensywy zimowej wojska radzieckie w dniu **16 stycznia 1945 r.** Ucierpiał wtedy ratusz i niektóre zabudowania Szydłowca.

Z 11 tysięcy mieszkańców wojnę przeżyło zaledwie 3 tysiące. Po wojnie zaczęto powoli miasto odbudowywać. Powstały nowe szkoły: gimnazjum i szkoła zawodowa, rozwijał się przemysł, budowano domy i bloki mieszkalne. Rozwój miasta uwarunkowany był w dużym stopniu tym, że w latach 1954–1975 mieściła się tu siedziba władz powiatowych. Obecnie Szydłowiec jest siedzibą władz gminnych i powiatowych. Pełni rolę ośrodka komunikacyjnego, handlowego i administracyjnego dla gmin ościennych.

only on the turn of the 19th century that industrial development and increasing population rate resulted in Szydłowiec's growth and its expanding towards the east.

During the First World War the Church and the Town Hall were seriously damaged and then were restored in 1930. Before the outbreak of the Second World War the population of Szydłowiec amounted to **11,000 people, 7,000 Jews** included. On **September 8, 1939** the town was occupied by the Nazis. In the course of a series of combats in defence of Szydłowiec between the German forces and the Polish 36th Infantry Division, the 163rd and 165th Infantry Regiments and the 7th Light Artillery Regiment 130 soldiers fell. They have been buried in the military section of the parish cemetery and the 8th of September is being celebrated as a local day of that defenders. The surroundings of Szydłowiec were the area of the famous **Major Henryk Dobrzański's** guerrilla operations against Germans. During Poland's German occupation people of Szydłowiec fought in the 21st and 72nd Infantry Regiments of the **Polish Underground Army**.

Under the German occupation 50 per cent of the city was destroyed. It was there a ghetto where were removed together 16 thousand Jews. After ghetto liquidation they were conducted long Kolejowa street to the Railroad Station and then transferred to the extermination camps a.o. Treblinka.

The town was liberated on **January 16, 1945** by the Soviet Army in the course of its offensive against Germans (the Winter Offensive). During the military operations the Town Hall and some other buildings suffered damages.

From among 11,000 people that lived in Szydłowiec before the war only 3,000 people survived. In the after war period the reconstruction of the town started. New schools – a grammar school and a school of engineering – were established, the industry started to develop and new houses and residential complexes were built. The town's development was in great part due to the fact that in 1954–1975 the district authorities had here its seat. Currently both the district and commune authorities have their seat in Szydłowiec. The town is a communication, trade and administration centre for the neighbouring communes.

Ratusz szydłowiecki zbudowany w latach 1602–1629. Szydłowiec's town hall was built during 1602–1629.

Z dawnej świetności Szydłowca zachowało się kilka obiektów, które koniecznie trzeba zobaczyć. Są to: **ratusz, kościół, zamek i cmentarz żydowski** tzw. **kirkut**. Zwiedzanie miasta najlepiej rozpocząć od Rynku Wielkiego, gdzie można zaparkować samochód.

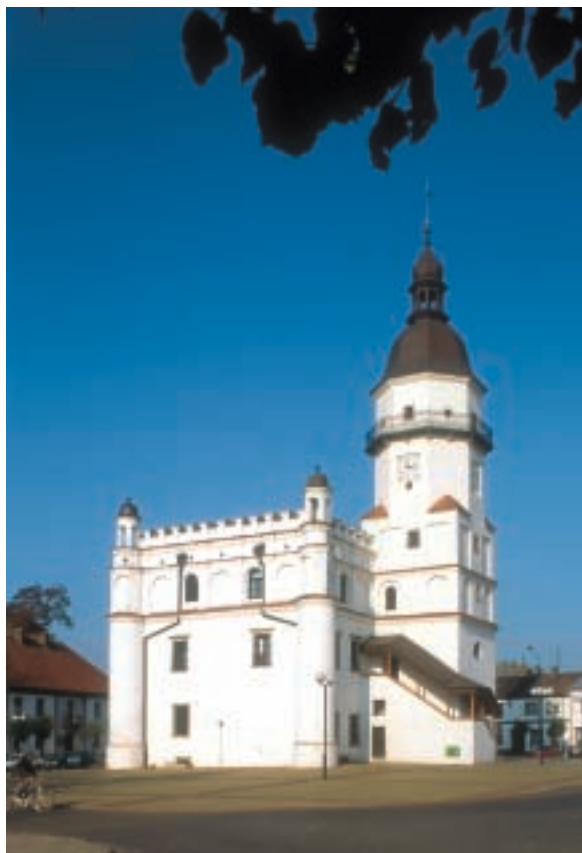
W centralnej części rynku znajduje się **ratusz miejski** wybudowany w latach 1602–1629. Szydłowiecki ratusz należy do najcenniejszych zabytków późnorenansowego budownictwa mieszczańskiego w Polsce. Jest budynkiem piętrowym, zbudowanym na planie prostokąta, frontem zwróconym ku wschodowi. Gmach zwieńczony jest wysoką attyką charakterystyczną dla architektury polskiego renesansu. Naroża zdobią cztery wieżyczki, które wyrastają z okrągłych skarp, nadających budowli charakter obronny. W elewacji wschodniej ratusza wznosi się wysoka sześciokondygnacyjna wieża z pseudorenesansowym hełmem i zegarem. Ratusz zbudowany jest z miejscowego kamienia i otynkowany. Attykę nadbudowano z cegły. Podzielona gzymsami, posiada arkadowe blendy i pilastry, powyżej znajdują się kluczowe otwory strzelnicze oraz grzebień z filarkami. Ściany i attyka pokryte były dawniej sgraffitem w kształcie ornamentów dekoracyjnych i postaci ludzkich. Swoją obecną formę ratusz zawdzięcza kolejnym odbudowom po zniszczeniach dziejowych w: 1809, 1863, 1914 i 1945 r. W 1863 r. w czasie powstania styczniowego w Szydłowcu stacjonowało wojsko rosyjskie kwaterujące m.in w ratuszu. Ostateczna odbudowa ratusza nastąpiła po II wojnie światowej w latach 1949–1958.

Gmach ratusza był siedzibą władz miejskich oraz miejscem, gdzie odbywały się uroczyste zgromadzenia rady i pospólstwa, stanowiące samorządową władzę Szydłowca.

W szydłowieckim ratuszu, w izdebce na poddaszu, spędził ostatnie dwa lata życia **wybitny malarz pejzażysta Władysław Aleksander Malecki**. Zmarł w Szydłowcu w 1900 r.

Obecnie ratusz pełni swoją pierwotną funkcję, jest siedzibą Burmistrza, Zarządu Miejskiego i administracji samorządowej.

W podziemiach ratusza mieści się kawiarnia „Pawlica Szydłowiecka”.

Some structures have remained that are reminder of Szydłowiec's glorious past and are worthy of seeing, in particular **the Town Hall, the Church, the Castle and the Jewish cemetery (kirkut)**.

In the central part of market-place is **Town Hall** which was built during 1602–1629 at the municipality's expense. Szydłowiec Town Hall is among the most precious examples of Late Renaissance municipal pieces of architecture in Poland. It is a one floor rectangular structure that faces east. At the top of the edifice there is a high attic in Polish Renaissance style. The corners are decorated by pinnacles which are set on four round shaped buttresses giving the whole structure a slightly military character. In the eastern elevation of the Town Hall there is a high six floor tower with a Pseudo-Renaissance helmet and a clock. The

Szydłowiecki ratusz, fragment attyki. Szydłowiec's town hall, attica's fragment.

PRĘGIERZ

Przed frontonem ratusza znajduje się zabytkowy **pręgierz miejski**. Pochodzi on z I połowy XVII wieku. Zdobią go maskarony z metalowymi uchwytami. Szydłowiecki pręgierz jest unikalnym zabytkiem tego typu w Polsce.

POMNIK TADEUSZA KOŚCIUSZKI

Idąc od ratusza w kierunku kościoła mijamy skwer, na którym znajduje się **pomnik Tadeusza Kościuszki** wybudowany wspólnym wysiłkiem ze składek społeczeństwa szydłowieckiego w 1920 r. W 1995 r. wpisany został do rejestru zabytków województwa radomskiego (obecnie mazowieckiego). Pomnik odrestaurowano w 2001 r. Stanowi centralny punkt miasta i tu odbywają się wszystkie uroczystości patriotyczne.

PÓŹNOGOTYCKI KOŚCIÓŁ PARAFIALNY

Pierwsza wiadomość o kościele parafialnym pochodzi z roku **1401**. W roku tym bracia Jakub

Pręgierz miejski z maskaronami, z 1. połowy XVII wieku. Town's pillary with mascarons from the first half of 17th century.

Town Hall has been built of local stone and plastered. The attic has been built of bricks. Divided into several mouldings has arcades and pilasters with some keyhole-shaped loop-holes in its upper part and a comb-shaped top with small pillars. Both the walls and the attic were formerly covered with sgraffitos consisting of decorative ornaments and human figures. The Town Hall owes its current shape to several restorations which succeeded its devastation in the course of historic events of 1809, 1863, 1914 and 1945. During the January Uprising of 1863 Russian troops were stationed in Szydłowiec and had their quarters among others in the Town Hall. The final restoration of the Town Hall took place after the Second World War in 1949–1958.

The Town Hall building was the municipal authorities' seat and the place where ceremonial gatherings of city council and commonalty which constituted Szydłowiec's self-government authorities were held. **The outstanding Polish landscape painter Władysław Aleksander Malecki** spent his last two years in a small room in the Town Hall's attic. He died in Szydłowiec in 1900.

i Sławko Szydłowieccy erygowali kościół farny. Według Jana Długosza był to kościół drewniany. Na jego miejscu został w latach 1493–1509 wzniesiony kosztem Jakuba Szydłowieckiego, podskarbiego wielkiego koronnego nowy, istniejący do dziś kościół murowany. Budowa jego została ukończona między 1509 a 1525 r. staraniem Mikołaja Szydłowieckiego, kasztelana radomskiego i podskarbiego koronnego. Zmiana fary na krótko na zbór kalwiński w 1564 r. przez księcia Mikołaja Radziwiłła „Czarnego” nie miała wpływu na architekturę. **Kościół wzniesiony u schyłku średniowiecza, stanowi wybitny przykład późnogotyckiego kościoła halowego.** Wybudowany został z piaskowcowych ciosów, pierwotnie tynkowany i ozdobiony sgrafitem. Malowniczą bryłę kościoła podkreślają strzeliste, sterczynowe szczyty ceglane oraz uskokowe skarpy. Wysokie strzeliste dachy kryją oryginalną XVI-wieczną więźbę dachową. Mimo licznych przekształceń w XVIII wieku kościół zachował większość elementów oryginalnych, pochodzących z XVI i XVII wieku: ciosowe obramienia otworów okiennych i wejściowych oraz wystrój wnętrza.

W połowie XVIII w. dostawiono kruchtę zachodnią, przybudowano kaplicę północną, wzniesiono sygnaturkę, zaś w wieku XIX zlikwidowano cmentarz grzebalny i barokową bramę w ogrodzeniu. Zasadniczą część układu budowlanego stanowi **prezbiterium** z przepięknym sklepieniem gwiaździsto-sięciowym i krzyżowo-żebrowym w zakrystii i skarbczyku. Skonstruowanie takiego sklepienia należało do trudniejszych zadań technicznych. Zapewne w celu tej realizacji wezwano na budowę wybitnego architekta znającego metodę wykreślenia takich sklepień i kamiennych elementów. Na ścianie północnej nawy zostały zatem wykonane na tynku rysunki (projekty) sklepień, które są tak doskonałe, że pozwalały na samodzielne realizowanie prac przez cieśli, budowniczych i kamieniarzy. Nawa jest o trzy stopnie niższa od prezbiterium. W nawie, wysokiej i kwadratowej znajduje się nietypowy **strop modrzewiowy** z barwną polichromią, przedstawiającą św. Zygmunta Króla. Do wschodniej strony nawy, od południa dołączono kwadratową **kaplicę** pod wezwaniem Najświętszej Marii Panny. Kaplica zwieńczona jest sklepieniem gwiaździstym. W zworniku gwiaździstego sklepienia znajduje się herb Odrowąż, zaś na wspornikach

Pomnik Tadeusza Kościuszki z 1920 roku.
Monument of Thaddeus Kościuszko from 1920.

Currently the Town Hall has regained its original function i.e. the seat of the Mayor. The City Council and the self-government administration.

In the Town Hall's underground a restaurant called "Pivnica Szydłowiecka" ("The Szydłowiec Cellar") has its place.

THE PILLORY

In the front of the Town Hall's facade there is a town's historical **pillory**. It goes back to the first half of the 17th century. It is decorated with mascarons with metal handles. Szydłowiec's pillory is a unique monument of the kind in Poland.

THE KOŚCIUSZKO MONUMENT

Going from the Town Hall to the church pass the square with **Tadeusz Kościuszko's monument** which was erected in 1920 on Szydłowiec's citizens' expense. In 1995 it was recorded into the Radom (currently Mazovia) Voivodship's Register of Historical Monuments by the Voivodship Monument's Conservator and was restored in 2001. At the monument which is situated in the town's centre, official ceremonies take place.

Późnogotycki kościół parafialny. Late Gothic parish church.

herby: Odrowąż, Abdank, Jastrzębiec oraz dodany w 1904 roku herb Radziwiłłów – Trąby. Nad wejściem do kaplicy wymalowano tarczę z herbem Odrowąż. Do środkowej strony nawy od północy dołączono kaplicę pod wezwaniem św. Stanisława, przykrytą sklepieniem krzyżowo-żebrowym. Równocześnie z budową kaplicy św. Stanisława wzniesiono od strony rynku kruchtę przykrytą sklepieniem krzyżowo-żebrowym. Budowę kościoła zakończyło wystawienie ceglanych szczytów nawy, potwierdzają ich budowę przez Mikołaja Szydłowieckiego umieszczone na szczytach herby. Od strony wschodniej tarce herbowe Łabędź i Odrowąż, od strony zachodniej – Jastrzębiec i Sulima. Ściany kościoła pokryto malowidłami renesansowymi i bogatą polichromią, co przypisywane jest malarzowi Szydłowieckich, Stanisławowi Samostrzelnikowi. Bogaty wystrój wnętrza kościoła pochodzi głównie z XVI–XVIII w. Na szczególną uwagę zasługują:

- **ołtarz główny** w prezbiterium, bogato złocony, późnorenansowy, powstał w latach 1618–1627, fundatorami ołtarza byli, Albrecht Władysław Radziwiłł i jego żona Anna Sapieżanka. Dzięki bogactwu rzeźby, malarstwa i sznycerki należy do najcenniejszych w tej części Polski. Wykorzystano w nim rzeźby i kwatery późnogotyckiego tryptyku Mikołaja Szydłowieckiego, z grupą Koronacji Najświętszej Marii Panny. W bocznych kwaterach znajdują się wizerunki świętych: Augustyna, Miko-

LATE GOTHIC PARISH CHURCH

The first record of the Parish Church goes back to 1401. In that year two brothers Jakub and Sławko Szydłowiecki made a donation in favour of the Church. According to Jan Długosz (a famous Polish Medieval annalist) it was a wooden church. In its place in 1493–1509 on the Great Crown Treasurer Jakub Szydłowiecki's expense a new stone and brick church existing till now was erected. The Church was completed between 1509 and 1525 by efforts of the Radom castellan and the Crown Treasurer Mikołaj Szydłowiecki. In 1564 for a short period of time it was changed into a Calvinist church by the Duke Mikołaj Radziwiłł "Czarny" ("the Black") but the fact had left no traces in its architectural features. **The Church that was built towards the close of the Middle Ages is remarkable example of a Late Gothic hall church.** It has been built with stoness and ashlars and was originally plastered and covered with sgraffitos. The Church's picturesque is marked with its slender protruding gables and set-off buttresses. The high slender roofs have been set on its original 16th century rafter framing. In spite of many changes in 18th century, the Church has preserved most of its original elements dating from the 16th and 17th centuries such as dressed stone window and door frames as well as its inner decoration.

In the mid-18th century the west porch, the north chapel and the ave-bell were added and in 19th century the adjacent cemetery and the Baroque gate of the outside wall were pulled down. The main part of the building structure consists of a **presbytery** with beautiful "star-and-net-shaped" and ribbed vaults in the sacristy and the treasure-house. Constructing such a vault was among the most difficult architectural tasks. It was certainly in order to achieve this task that an outstanding architect familiar with vault drawing and design work of stone elements was employed for the project. On the northern wall of the nave a series of perfect vault drawings was then made that allowed the craftsmen to work absolutely independently and with the highest precision. The nave is three degrees lower than the presbytery. It is high, square-shaped and has non-typical **larch wood ceiling** covered with coloured polychromy featuring St. Sigismundus the King. A square **chapel** under the invocation of the Holy Virgin having a star-shaped vault has been added

Gwiazdźisto-sieciowe sklepienie w prezbiterium kościoła farnego. Starnet-shaped vault in the presbytery of Parish Church.

łaja, Marcina, Jana Chrzciciela, Wojciecha, Stanisława, Krzysztofa i Floriana. W górnej części umieszczono rzeźbę św. Zygmunta (patrona kościoła) z synami.

- **plyta nagrobna Mikołaja Szydłowieckiego** w prezbiterium wykonana została z czerwonego marmuru węgierskiego w XVI w., prawdopodobnie w warsztacie budowniczego królewskiego Bartłomieja Berecciego. Nagrobek wykonany na zlecenie Krzysztofa Szydłowieckiego, przedstawia uśpionego męża w zbroi, z mieczem, proporcem, szyszakiem i herbem Odrowąż, w obramieniu z rytym ornamentem arabeskowym
- **gotycka chrzcielnica kamienna** fundacji Mikołaja Szydłowieckiego i jego żony Anny z Tęczyńskich z napisem IHS, herbami Odrowąż, Topór i Łabędź
- **późnogotycki polipytyk** w prezbiterium, ołtarz wykonany przez „malarza domu Szydłowieckich” w latach 1507–1510, ufundowany przez Jakuba Szydłowieckie-

Wnętrze kościoła parafialnego, widok na ołtarz główny i ołtarze boczne. Interior of Parish Church, view on the main altar and side-altars

to the eastern part of the nave from the south. Its star-shaped keystone has the Odrowąż coat of arms while its brackets have the Odrowąż, Abdank, Jastrzębiec and Trąby (belonging to the Radziwiłł family) coats of arms. The latter was added to it in 1904. Above the entrance to the chapel a shield with the Odrowąż coat of arms has been painted. A chapel under the invocation of St. Stanislas covered with a ribbed vault has been added to the mid-part of the nave from the north and at the same time a porch with a ribbed vault was built from the side of the market-place. The Church's construction work was completed by adding brick gables to the nave. The coats of arms fixed to the gables' tops are clear evidence that the project was accomplished by Mikołaj

Renesansowy nagrobek podskarbiego koronnego Mikołaja Szydłowieckiego. Renaissance tombstone of Crown Treasurer Nicolas Szydłowiecki.

go. Poliptyk tworzy 18 obrazów namalowanych na deskach farbami temperowymi. W środkowej części przedstawia Wniebowzięcie Najświętszej Marii Panny, na skrzydłach bocznych – sceny z Męki Pańskiej i postaci świętych, zaś w predelli przedstawienie św. Rodziny oraz tarcze z orłem jagiellońskim i herbem Odrowąż. Poliptyk wykonany został w warsztatach krakowskich

- **nagrobek Mikołaja Radziwiłła i jego żony Marii z Gawdzickich.** Rzeźba z 1805 r. sygnowana przez Jakuba Monaldiego, włoskiego rzeźbiarza, ucznia Le Bruna, najwybitniejszego w Polsce twórcy drugiej połowy XVIII wieku. Przedstawia ona postać kobiety wspartej na urnie, wzorowanej na rzeźbie śpiącej Ariadny w muzeum kapitolinijskim w Rzymie. Oprawę rzeźby stanowi klasycystyczny portyk z czarnego marmuru, wystawiony „*Nakładem Feliksa Gawdzickiego, Roku 1807 Dnia 15, miesiąca sierpnia*”. W górnej części pomnika widnieje napis „*Żona najlepszemu mężowi i Brat najlepszej siostrze*”.

Szydłowiecki – on the eastern side the Łabędź and Odrowąż and on the western side the Jastrzębiec and Sulima coats of arms can be seen. The Church's walls have been covered with Renaissance paintings and rich polichromy attributed to the **Szydłowieckis'** painter **Stanisław Samostrzelnik**. Rich decoration of the Church's interior dates mainly from the 16th–18th centuries.

Here are the most interesting:

- **The main altar** in the presbytery, richly gilt, Late Renaissance was founded in 1618–1627 by Albrecht Władysław Radziwiłł and his wife Anna Sapieżanka. Owing to its decorative sculptures, painting and wood-carring is among the most valuable in that part of Poland. Some of its sculptures and other elements, especially the Holly Virgin Crowning group of sculptures comes from Mikołaj Szydłowiecki's Late Gothic triptych. In the side parts of the altar effigies of the Saints Augustin, Nicolas, Martin, John the Baptist, Adalbertus, Stanislas, Christopher and Florianus can be seen. In its upper part a sculpture of St. Sigismundus the Church's patron with his sons has been placed.
- **Mikołaj Szydłowiecki's grave stone** was made of Hungarian red marble in the 16th century probably the royal architect Bartolomeo Berecci's workshop, inside the presbytery. It was made by order of Krzysztof Szydłowiecki and features a sleeping man wearing armour, with a sword, lance-pennon, helmet and the Odrowąż coat of arms encircled by an arabesque border carved in stone.
- **Stone baptismal font** founded by Mikołaj Szydłowiecki and his wife Anna née Tęczyńska, having the Odrowąż, Topór and Łabędź coats of arms and IHS letters cut in stone.
- **Late Gothic poliptych** inside the presbytery, an altar-piece made towards 1505 by “a Szydłowiecki family's painter”, founded by Jakub Szydłowiecki. In its mid-part featuring Assumption there is the altar founder Jakub

Późnogotycki poliptyk wykonany w warsztatach krakowskich w latach 1507–1510. Late Gothic polyptic was made in the Cracovian workshop during 1507–1510.

Postać śpiącej Ariadny, fragment nagrobka Mikołaja Radziwiłła i jego żony Marii z Gawdzickich. Figure of sleeping Ariadna, tombstone's fragment of Nicolas Radziwiłł and his wife Maria née Gawdzicka.

- **wczesnorenesansowy strop kasetonowy** wypełniony malowanymi rozetkami, zachował się pod chórem. Dawniej chór był dłuższy, wygięty ku kaplicy św. Stanisława, czego do dziś pozostały ślady. Na chórze znajdują się piękne XIX wieczne organy.

Z szydłowieckiego kościoła pochodzi także **unikalna rzeźba Pana Jezusa na osiołku**, na postumencie w formie wózka z XVI w. Figura ta należy do najcenniejszych zabytków średniowiecznej obyczajowości religijnej w zbiorach europejskich. Od 1904 roku znajduje się w zbiorach Muzeum Narodowego w Krakowie.

Do osobliwości kościoła parafialnego należą niewątpliwie **unikalne inskrypcje** stanowiące około 100 grafit wyrzytych na zewnętrznej ścianie prezbiterium i ścianie południowej nawy. Są to napisy i rysunki zawierające imiona, nazwiska i daty pochodzące z XVI–XVII wieku. Rytym najgłębiej i dlatego najlepiej dziś czytelny jest epigrafit **MARTINUS GLADIATOR A[NNO] D[OMINI] 1592** (Marcin, miecznik, roku Pańskiego 1592).

Podziemie kościoła i cmentarz przykościelny, położony obok szydłowieckiej świątyni był nekropolią aż do czasów powstania nowego cmentarza przy ul. Kamiennej. Była to nekropolia zarówno dla właścicieli miasta i ich rodzin, donatorów świątyni, jej duchownych jak i znaczniejszych mieszczan. O funkcjach tych świadczą nagrobki z XVI

Szydłowiecki's portrait with his wife (with the Półkozic coat of arms) and three daughters. The side parts contain some scenes of the Passion with a number of saints. In predella there is a picture of the Holy Family and some shields with the Jagiellonian eagle and the Odrowąż coat of arms.

- **Grave-stone of Mikołaj Radziwiłł and his wife Maria née Gawdzicka.** Its sculpture from 1805 has been signed by an Italian sculpturer Giacobbo Monaldi, the disciple of Le Brun who was Poland's most outstanding artist of the second half of the 18th century. It features a woman leaning against a cinerary urn and was inspired by sleeping Ariadne's sculpture of the Capitol Museum in Rome. The sculpture is inside a Classicistic portico made of black marble which according to an inscription was "founded in August 15, 1807 by Feliks Gawdzicki". In the top part of the monument there is another inscription that says: "from wife to her best husband and from brother to his best sister".
- **Early Renaissance coffered ceiling** filled of painted rosettes under present chorus has been preserved.

Under the currently existing new choir an excellent Early Renaissance coffered ceiling painted with 18 rosettes has been preserved. Every rosette is different from the other.

In the past the choir was longer and bent towards St. Stanislas chapel and its traces have survived till now. Up the choir is a 19th century orgue.

A unique sculpture from the 16th century representing Jesus Christ mounted on his

Strop kasetonowy z kościoła parafialnego.
Coffered ceiling of parish church

Epigraf „Martinus gladiator”. Epigraph with „Martinus gladiator”.

i XVIII w., wśród których najstarszym, unikalnym obiektem jest renesansowa płyta informująca o zgonie i pochówku w 1532 r. podskarbiego koronnego Mikołaja Szydłowieckiego.

Wysokiej klasy kamieniarka, malarskie opracowanie wnętrza i wspaniałe wyposażenie, jak również nieznaną w tej części Europy projekt sklepienia, wprowadzając szydłowiecki kościół parafialny do grupy znaczącej dla rozwoju architektury późnogotyckiej w Europie Środkowej. Nie jest to dziełem przypadku, jeśli wziąć pod uwagę znakomitych fundatorów oraz pozycję rodu Szydłowieckich na dworze Jagiellonów i ich bezpośrednie kontakty z dworami w Pradze, Budzie i Wiedniu.

ZAMEK SZYDŁOWIECKI

Po zwiedzeniu kościoła wracamy na rynek i ulicą Kąpielową (płn.-zach) kierujemy się w stronę szydłowieckiego zamku. Późnogotycko-wczesnorenesansowy zamek wznosi się na sztucznie usypanej wyspie otoczonej fosą. Prawdopodobnie postawiono go w miejscu dawnego drewnianego dworu obronnego. Najstarsze ślady osadnictwa na wyspie datowane są na XIII w., kiedy istniało tu **grodzisko** z wałem ziemno-drewnianym. W XIV wieku w wyniku zastępowania materiałów nietrwałych murem kamiennym bądź ceglany, powstał pierwszy budynek kamienny. Budowa zamku rozpoczęła się w połowie XV w., kiedy właścicielem Szydłowca był Stanisław Szydłowiecki, który wznosił w miejscu warownej siedziby okazałą rezydencję i wieżę bramną. Wówczas tj. w latach 1470–1480 wzniesiony został północny budynek mieszkalno-reprezentacyjny. Był to wysoki dwupiętrowy budynek kamienny na planie prostokąta, posiadający na parterze i pierwszym piętrze po trzy sale w jednym trakcie, kryte drewnianymi stropami. Na drugim piętrze znajdowała się duża sala reprezentacyjna.

donkey fixed to a cart-shaped pedestal that is one of the most valuable pieces of the popular religious art of Middle Ages in Europe comes from Szydłowiec's Church. From 1904 onwards the sculpture has been kept in the Kraków National Museum.

The Parish Church has a number of about one hundred **unique graffiti inscriptions** cut in the outside wall of the presbytery and the southern wall of the nave that are among the Church's curiosities and attractions. The inscriptions and pictures contain first names, family names and dates from the 16th up to the 18th centuries. The deepest engraved and therefore the best legible epigraph today is “**MARTINUS GLADIATOR A[NNO] D[OMINI] 1592**” (Martin swordman, a.d. 1592).

The church's underground along with the churchyard was the burying place of both town's owners with their families, church's benefactors, priests and prominent townsmen. The area was in use as a cemetery till the time a new cemetery in Kamienna street has been founded. Some grave-stones from the 16th and the 18th centuries has been preserved from among which a unique Renaissance stone-grave from 1532 belonging to the Crown Treasure Mikołaj Szydłowiecki is the oldest one.

High quality stone-work, painted details and superb decoration of the interior as well as unfamiliar to this part of Europe vault design place the Szydłowiec Parish Church among important pieces of Late Gothic architecture of Central Europe. It was certainly due both to its famous benefactors and the high rank of the Szydłowiecki family at the Jagiellonian royal court and their direct contacts with the royal courts of Prague, Buda and Vienna.

THE SZYDŁOWIEC CASTLE

After visiting the church go back to the market place and lead long Kąpielowa street (N–W) to the Szydłowiec Castle.

Budynek był tynkowany, kamieniarka malowana. We wnętrzach zachowały się późnogotyckie portale i okna o ściętych narożach oraz drewniany strop, z głęboko profilowanymi belkami. Dojazd do wieży bramnej prowadził przez most stały i zwodzony. W latach 1509–1532 Szydłowiec był w posiadaniu **Mikołaja Szydłowieckiego**, kasztelana radomskiego i podskarbiego koronnego, który przekształcił zamek średniowieczny w renesansową rezydencję. Zaslugą właściciela była rozbudowa zamku szydłowieckiego, której dokonano najprawdopodobniej według planów Franciszka Della Lora, twórcy wawelskiego dziedzińca krążankowego. Przed przystąpieniem do budowy powiększono obszar wyspy oraz rozszerzono i pogłębiono otaczający ją staw.

W powstałej współcześnie „*Liber geneas illustris familiae Schidlowicie*” czytamy, że Mikołaj Szydłowiecki „...wzniósł zamek od fundamentów, tak zewnątrz jak i wewnątrz rozkoszny i piękny zarówno w pomieszczeniach, portykach jak i rozmaitych malowidłach...”. Mikołaj Szydłowiecki doprowadził rezydencję do formy trójskrzydłowej. Do istniejącego zamku dobudowano wielkie skrzydło wschodnie.

Od zachodu wzniesiono wieżę z kaplicą, którą połączono z resztą budowli murem kurtynowym. Od strony dziedzińca dobudowano klatkę schodową. W komnatach polichromowane stropy kasetonowe, malowane fryzy i polichromie ścienne oraz piece z wielobarwnych kafli i ozdobne posadzki ceramiczne. Wykonanie polichromii przypisuje się malarzom zatrudnionym przez Szydłowieckich: Stanisławowi Samostrzelnikowi oraz znanemu tylko z imienia Piotrowi.

Wobec wygaśnięcia rodu Szydłowieckich, zamek i miasto w 1547 r. przeszły w ręce Radziwiłłów. Nowi właściciele kontynuowali prace przy zamku. Pierwsze prace prowadził Mikołaj Krzysztof „Sierotka”, a po jego śmierci Albrecht Władysław Radziwiłł. Wtedy to powstało zachodnie (ostatnie) skrzydło zamku, dostawione do muru

Zamek Szydłowiecki, widok od str. pld.-zach. Szydłowiec Castle, view on south-west side.

The Szydłowiec Renaissance Castle raises in an artificial island amidst a pond. It was probably built in the place of a former wooden fortified manor-house. The oldest traces of settlement in the island go back to the 13th century when a wooden stronghold encircled with earth and wooden ramparts had probably existed. In the 14th century when most of then existing wooden structures were replaced with stone and brick constructions, the first stone building was erected on the spot. The bulding of castle had been started in the half of 15th century when **Stanisław Szydłowiecki** was an owner of Szydłowiec. He erected also magnificent residence and gateway tower instead fortified seat. It was then i.e. between 1470 and 1480 that a residential and official building in the northern part of the island was erected. It was a high two floor rectangular stone building, each floor having three rooms set in one line covered with wooden ceiling. In the upper floor was a ceremonial hall. The whole building had been plastered and the stone walls painted. Late gothic portals and windows whith truncate corners and a wooden ceiling with deeply profiled beams have been preserved inside. Drive to the gateway-tower led through the stable-bridge and drawbridge. In 1509–1532 Szydłowiec belonged to Radom's castellan and the Crown Treasurer **Mikołaj Szydłowiecki** who turned the Medieval castle into a Renaissance palace. Owing to his efforts the Castle was extended most probably on the basis of

kurtynowego, które zamknęło obwód zamku. Przebudowę obiektu zakończyło wzniesienie nowego portalu wejściowego w 1629 r. Portal ten zwieńczono gzymsem, nad którym umieszczono dwa lwy trzymające kartusz herbowy zamknięty labrami z koroną książęcą. W kartuszu na tle orła widnieją herby Radziwiłłów. Portal znajduje się nad wejściem do biblioteki w zamku. Zamek po przebudowie wyglądał okazale. Do elewacji wschodniej dobudowano loggię widokową z ozdobnymi schodami opadającymi do fosy. Funkcję reprezentatywną pełniło skrzydło wschodnie zamku. Na parterze znajdowała się ogromna, wsparta na filarach kuchnia, a nad nią reprezentacyjna sala z kominkiem zdobionym herbem Radziwiłłów. Wnętrza budowli były dekorowane stiukami.

Po połowie XVII wieku, kiedy miasto chyliło się ku upadkowi, zamek przejęła księżna Anna z Zamoyskich Sapieżyńska. Ona i Mikołaj, ostatni z Radziwiłłów dokonali nowego urządzenia wnętrza,

the conception and design by Francesco della Lora who had designed the arcaded courtyard of Wawel Castle in Kraków. The island's area had been extended and the pond deepened first and then the construction work was taken up.

In a book from that period entitled "*Liber genealogicus illustris familiae Schidlovicium*" one can read that Mikołaj Szydłowiecki "...erected the castle beginning with its foundations that was sumptuous both inside and outside and most beautiful both because of its rooms, porticos and various paintings..." Mikołaj Szydłowiecki turned the castle into a three-winged form. A big eastern wing was added to the then existing castle.

In the western part of the tower with a chapel was built that was connected to the main construction by a curtain wall. A staircase was added from the side of the courtyard was added. The rooms had polychromed coffered ceilings, friezes and wall-paintings, fire-places made of coloured tiles and decorative terracotta floors. The wall-painting is attributed to two painters working at the Szydłowiecki's court – Stanisław Samostrzelnik and a certain Piotr known only by his first name.

As the Szydłowiecki family died out the Castle along with the town went to the Radziwiłł family's hands in the 1547. The new owners continued their predecessors' building activities in the Castle. The first workings were led by Mikołaj Krzysztof "Sierotka" ("the Orphan"). After "Sierotka's" death works were continued by his son Albrecht Wł. Radziwiłł. In that time came into existence the west (the last) castle winged form built to the curtain wall which closed castle border. Reconstruction of the castle was finished by erecting new entrance portal in 1629. That portal has been crowned by cornice with two lions held coat of arms which closed royal crown labras. There is a fence over the Library entrance in the castle. After reconstruction the castle looked impressive. To the east front of the castle was added a loggia with decorative stairs leading down to the moat was added. The east wing of the Castle was then its official ceremonial part. In the ground floor room supported by a pillar the Castle kitchen had its place and above the kitchen there was a ceremonial hall with a fire-place decorated with

Zielony Salon w zamku. The Green Hall in castle.

XVII-wieczny portal z herbami Radziwiłłów nad wejściem do Biblioteki Publicznej w zamku. The 17th century portal with Radziwiłł's crests over entrance to the Public Library in castle.

które otrzymały empirową dekorację malarską, wystrój sztukatorski, kominki i piece. W 1828 r. księżna sprzedała dobra szydłowieckie wraz z zamkiem skarbowi Królestwa Polskiego. W niszczącym od lat trzydziestych XIX wieku zamku szydłowieckim zamierzano urządzić fabrykę sukna lub szkołę. Ostatecznie częściowo zamieszkały i użytkowany zamek, zamieniono na „Skład Zbożowy Dzierżawcy Dóbr Rządowych”. W 1861 lub 1864 r. przejęli go od skarbu państwa w wieczystą dzierżawę Krystian i Anna Stumpfowie, znana rodzina przemysłowców (m.in. posiadali duży browar w Kielcach). Dwa lata później zamek i browar przeszły na własność innego przemysłowca Maurycego Engemana, który urządził w nim skład piwa. W 1915 r. zdjęto dachówkę zamkową aby pokryć nią kościół parafialny. Dopiero po ostatniej wojnie w 1949 r. rozpoczęto zabezpieczanie murów zamkowych. Pełna odbudowa zamku nastąpiła w latach 1962–1965. **Zamek w Szydłowcu jest jedynym tego rodzaju zabytkiem, całkowicie odrestaurowanym, który pełni dzisiaj inne od pierwotnych funkcje – kulturalne.** Mieści się w nim Szydłowiecki Ośrodek Kultury z Biblioteką Publiczną i Muzeum Ludowych Instrumentów Muzycznych.

Muzeum Ludowych Instrumentów Muzycznych jest jednym z najbardziej oryginalnych muzeów w Europie, w którym zgromadzono unikatową na skalę europejską kolekcję eksponatów. Zbiory zaczęto gromadzić w 1968 r., a siedem lat później udostępniono zwiedzającym. Aktualnie obejmują one 2 tys. eksponatów, od najprost-

the Radziwiłłs' coat of arms. Interiors of buildings were decorated by (stuki-stukami). After the mid-17th century the town was on the decline. The Castle was taken over by the princess Anna Sapieżyna née Zamojska. She and Mikołaj – last of the Radziwiłł achieved the new interior decorating which got empire-decoration painting, stucco attires, fire places and stoves. In the 1828 the duchess Anna Sapieżyna sold her Szydłowiec properties along with the Castle to the Polish Kingdom's Treasury. As since the thirties of the 19th century the Castle was subject to devastation the government planned to establish a weaving factory or a school. Finally, being in use and partly inhabited Castle was turned into “Grain-Yard of the Government Properties Leaseholder”. In 1861 or 1864 the Castle was taken over from the Treasury by Krystian and Anna Stumpf , a well-known enterpreuner family (they possessed a big brewery in Kielce) on long-term lease. Two years later the Castle along with the brewery became property of another businessman Maurycy Engelman who turned the place into a beer warehouse. In 1915 its roofing-tiles were removed and used for covering the Parish Church's roof. It was only after the last World War in 1949 that protection work of the Castle's walls began. Full restoration of the Castle took place in the years 1962–1965. **The Szydłowiec Castle is the only historical monuments of the kind that has been completely restored and plays different i.e. cultural role.** In the

Muzeum Ludowych Instrumentów Muzycznych, fragment ekspozycji.
The Folk Musical Instruments Museum , an exhibition fragment.

szych listków czy kory do grania, gwizdków ze słomy czy pióra, do instrumentów skomplikowanych – harmonii, skrzypiec czy dud wymagających wiedzy i doświadczenia zarówno od budowniczego jak i grającego.

Ekspozycja stała podzielona jest na dwie części. Pierwsza – to podstawowe typy kapel najbardziej charakterystyczne dla polskiej muzyki ludowej. Druga część prezentuje rodzaje instrumentów podzielone ze względu na sposób wytwarzania dźwięku. Najstarszymi obiektami prezentowanymi w muzeum są: złóbcoki z 1705 r., bębny -kotły z przełomu XVI/XVII wieku, basy kaliskie i mazowieckie z XVIII wieku, bębenki z XVIII i XIX wieku i tarapata z XIX wieku.

Do najciekawszych elementów ekspozycji należy m.in.: największy zbiór **harmonii** różnych typów, duża kolekcja **cymbałów**, **skrzypiec**, **instrumentów glinianych**, **fujarek** i **piszczałek** oraz **instrumentów dudowych**. Na szczególną uwagę zasługuje zbiór instrumentów i narzędzi lutniczych z warsztatu Franciszka Borówki-Borowieckiego i jego syna Kazimierza, szeroko znanego ze swojej działalności jeszcze przed pierwszą wojną światową. W muzeum obejrzeć można zrekonstruowane, dziś już nie używane instrumenty takie jak: suki lubelskie, liry korbowe, oktawki czy tambury-na. Wszystkie ekspozowane w muzeum instrumenty zostały wykonane ręcznie. Stanowią one dwie trzecie instrumentów ludowych zgromadzonych w polskich muzeach. Instrumenty pozyskano w wyniku badań i penetracji terenowych.

Castle the Szydłowiec Cultural Centre, the Public Library and the Folk Musical Instruments Museum have found their place.

It's one of the most original museum in the Europe which gathered unique exhibitcollection on European scale.

Folk Musical Instruments Museum. Collection have been accumulated in 1968 and seven years later were made accessible for visitors. Nowadays it included two thousand exhibits from the most simple leafs or bark

playing whistles of strom or feather to complicated instruments like concertines, violins and bagpipes which require knowledge and experience of builder and musicians too. **Stable exhibition** is divided for two parts. The first – fundamental types of folk musicbands which the most characteristic for Polish folk music. The second-present kind of music instruments which have been divided with regard of sound form. The oldest present in the museum are: złóbcoki from 1705, kettle-drum from the end of 16th and beginning of 17th centurie, Kalisz'a and Mazovia's drums from 18th century, calisian and mazovian basses from 18th century, little drums from 18th century and tarapata from 19th century. To the most interesting exhibition elements among others belong: the greatest collection of various **concertines**, great collection of **dulcimers**, **violins**, **clay instruments**, **rurals**, **pipes** and **bagpipes instruments**. It deserve tro pay peculiar attention on music instruments collection and lute tools from Franciszek Borówka-Borowiecki and his son Kasimirus workshop who generaly has been known for his activity since before 1st World War. In the museum is possible to see reconstructed and not used today music instruments like: suki lubelskie, lira korbowa, oktawka or tambury-na. These make two third of folk music instruments collected in the Polish museums. These music instruments have been gained as a result of exploration and local penetration.

Przed bramą zamkową znajduje się duży parking dla samochodów. W bibliotece zamkowej oraz w muzeum nabyć można kartki pocztowe oraz publikacje dotyczące miasta. Do kolejnego zabytkowego obiektu – cmentarza żydowskiego – dochodzimy ulicą Zamkową, Kościuszkę, Spółdzielczą. Kirkut zlokalizowany jest przy ulicy Wschodniej.

In the front of castle gate is a wide parking. In the Castle Library and in the museum is possible to buy postcards and publications about town. To the next monument object – Jewish Cemetery – going long Zamkowa street, next Kościuszeko street and finally Spółdzielcza street. Kirkut is located by Eastern street.

CMENTARZ ŻYDOWSKI (KIRKUT)

Kirkut zlokalizowany jest w północno-wschodniej części miasta, zamieszkałej dawniej przez jego żydowskich mieszkańców. Podkreślić należy, że jest to jeden z największych cmentarzy mozaistów w Polsce, a ściślej lapidarium utworzone po 1957 r., w którym zgromadzono ponad 3 tysiące żydowskich nagrobków dziewiętnastoi dwudziestowiecznych, pochodzących z trzech szydlowieckich cmentarzy. Zgodnie z powszechnym zwyczajem, dominującą formą żydowskiego nagrobka jest **macewa** – prostokątna, z reguły zaokrąglona u góry kamienna płyta. Inskrypcjom w języku hebrajskim (wyjątkowo także w używanym na co dzień języku żydowskim) towarzyszą symboliczne przedstawienia o bogatym kontekście społecznym. Ikonografia ta akcentuje m.in. pobożność zmarłych, szczodrość dla ubogich, godne miejsce we własnej społeczności i świątyni. Forma nagrobków szydlowieckich jest zróżnicowana, nie ma dwóch identycznych obiektów pod względem kompozycyjnym. Obok macew występują **nagrobki podwójne**, osób ze sobą spokrewnionych oraz nagrobki w formie sarkofagu i ściętego pnia drzewa.

Żydzi prowadzili aktywne życie religijne, kulturalne i polityczne. Istniała synagoga (*cheder*) i łaźnia żydowska (*mykwa*). Społeczność ta przestała ostatecznie istnieć 13 stycznia 1943 r., kiedy ostatnich Żydów wysiedlono do obozów zagłady. Pozostały po nich dokumenty w archiwach i opracowaniach historyków, a w Szydłowcu – kamienie, setki pokrytych napisami i rysunkami tablic wykonanych z piaskowców szydlowieckich.

THE JEWISH CEMETERY (KIRKUT)

The kirkut is in the north-eastern part of the town that was formerly inhabited by Jews. With no doubt it is one of the largest Jewish cemeteries in Poland. Strictly speaking it is rather a lapidary established after 1957 consisting of more than 3,000 Jewish grave-stones from the 19th and the 20th centuries gathered from three cementaries situated in Szydłowiec. Jewish grave-stones called **matzeva** are reactangular

Macewa, XIX-wieczny nagrobek na cmentarzu żydowskim. Macewa, the 19th century tombstone on the Jewish Cemetery.

IZBA REGIONALNA I EKSPOZYCJA MUZEALNA „OCALIĆ OD ZAPOMNIENIA”

Ekspozycja muzealna. The Museum Exhibition.

Izba i Ekspozycja Muzealna mieści się w murach Publicznej Szkoły Podstawowej nr 2 w Szydłowcu przy ulicy Wschodniej 57. Ekspozycja Muzealna obejmuje działy: „Lata zaborów”, „Okres międzywojenny”, „Okupacja”, „Ruch oporu na ziemi radomskiej i kieleckiej” oraz „Obywatele Szydłowca”, „Szydłowiccy Żydzi”, „Szydłowiec i Europa”, „Szkoła, nauka i oświata”, „Skład apteczny”, „Czasopiśmiennictwo”. Izba Regionalna przedstawia oryginalne wnętrze chaty i podwórko wiejskie. Ekspozycje ofiarowali mieszkańcy miasta i okolic, uczniowie Publicznej Szkoły Podstawowej nr 2 w Szydłowcu i ich rodziny.

stone stelae, usually with rounded-off tops. They bear Hebrew or, in some rare cases, Yiddish inscriptions and symbolic compositions having distinct social context. Their iconography emphasizes defuncts' piety, generosity towards the poor and their prominent social rank in the Jewish community and the Temple. From the formal point of view the grave-stones show variety of composition in a way that one cannot find two identical pieces. There are also **double grave-stones** belonging to relatives, grave-stones in shape of sarcophagus or tree trunk. Beside business activities they were active in different fields of religious, cultural and even political life. There was a synagogue (kheder) and Jewish traditional baths (mykva). The Jewish community ceased to exist on January 13, 1943 when the last Jews were taken away to the Nazi extermination camps. Their only traces are to be found in documents kept in archives, in historians' studies and finally here in Szydłowcu – in shape of stones, hundred of sandstone pieces covered with inscriptions and carved symbols.

THE REGIONAL MUSEUM AND THE EXHIBITION “SAVED FROM OBLIVION”

The **Museum Exhibition** consist of the following section: “Poland’s Partition Period”, “Interwar Period”, “German Occupation”, “Resistance Movement in the Radom and Kielce Region”, “Szydłowcu’s Citizens”, “Jews and Szydłowcu”, “Szydłowcu and Europe”, “School and Education”, “Old Style Pharmacy”, “The Press”. In the **Regional Museum** one can see interior of a villager’s cottage and a farmyard. The exhibits have been given to the Museum by the people of the town and the region and by the pupils of the 2nd Public Primary School of Szydłowcu and their families. The Museum has its seat in the premises of the 2nd Public Primary School of Szydłowcu at 57 Wschodnia Street.

Izba Regionalna w Szkole Podstawowej Nr 2. The Regional House in the 2nd Primary School.